

5. Чубинський П. П. Народные юридические обычаи за решением волостных судов / П.П. Чубинский. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – С.-Петербург: [Тип. К.В. Трубникова]. – 1872. – Т. 6. – XVI, 408 с.
6. Чубинский, П. П. Очерк народных юридических обычаев и понятий в Малороссии / П. П. Чубинский. – С.-Петербург, 1869. – 41 с.
7. Чубинський П. П. Пословицы, загадки, колдовство / П.П. Чубинский. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край. – С.-Петербург: [Тип. В. Киришбаума]. – 1877. – Т. 1, вып. 2. – С. 225 – 467.
8. Вілкул Т. Л. Руська правда / Т.Л. Вілкул / Енциклопедія історії України: у 10 томах / Редкол.: В.А. Смолій та ін. – К.: Наук. Думка, 2012. – Т. 9. – С. 391 – 392.

УДК 379.8: 159.955

Адаменко Н.Б.

Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова

ФІЛОСОФІЯ ДЛЯ ДІТЕЙ: ЩО Є КРЕАТИВНІСТЬ І ЯК ЦЕ «ДУМАТИ ПОЗА КОРОБКОЮ»?

До тепер залишається доволі контраверсійним питання визначення креативності, а між вченими продовжуються дискусії про вродженість або набутість цієї риси мислення людини. Незважаючи на таку обставину, керівники сучасних компаній, як державної, так і приватної форм власності у різних сферах професійної діяльності все частіше заявляють про крайню необхідність розвитку креативного мислення у своїх працівників. При чому таку потребу пов'язують як з ймовірним наступним розвитком галузей знань, промисловості, бізнесу, так і з користю для конкретного працівника, а відтак і робочого колективу в цілому. Зокрема, психологи відзначають, що участь у корпоративних тренінгах з креативного мислення дозволяє їхнім учасникам знизити свій рівень стресу, цим розширюючи свої можливості більш усвідомлено керувати життям, наповнювати його позитивними емоціями, роздумами, подіями. Таким чином, все більш актуальним креативне мислення постає у розумінні особистісного зростання та професійної спрямованості. Заклики «Думайте нестандартно!», «Будьте креативними», або часто у буквальній формі метафори «Вийдіть за межі коробки» (англ. *Thinking outside the box*) традиційно стають обов'язковими вимогами як у сучасній навчальній і мотиваційній літературі, так і в різних типах дискурсів.

У цій статті автор здійснює аналіз висловлювання «нестандартне мислення» в контексті різних трактувань креативності вченими і філософами. Мислити по-іншому зсередини коробки, вийти з неї зовсім або з тим, щоб створити нову, проникнути до її нижньої частини – це тільки деякі відмінні значення того, що значить «думати інакше». Завдання осмислення таких висловлювань автор здійснює здебільшого в контексті освіти, адже активація і розкриття креативності передусім у дітей проголошується запорукою кращого майбутнього.

Ключові слова: креативне мислення, креативність, мислення поза коробкою, нестандартне мислення, філософія для дітей.

*Адаменко Н.Б. Философия для детей: что есть креативность и как это «мыслить вне коробки»? До сих пор остается достаточно сложным вопрос определения креативности, а ученые продолжают дискуссии о том, считать ли врожденными или приобретенными эти черты мышления человека. Несмотря на такое обстоятельство, руководители современных компаний, как государственной, так и частной форм собственности в различных сферах профессиональной деятельности все чаще заявляют о крайней необходимости развития креативного мышления у своих работников. Причем такую потребность связывают как с вероятным последующим развитием отраслей знаний, промышленности, бизнеса, так и с пользой для конкретного работника, а затем и рабочего коллектива в целом. В частности, психологи отмечают, что участие в корпоративных тренингах креативного мышления позволяет их участникам снизить свой уровень стресса, тем самым расширяя свои возможности, более осознанно управлять жизнью, наполнять его положительными эмоциями, мыслями, событиями. Таким образом, все более актуальным креативное мышление возникает в понимании личностного роста и профессиональной направленности. Призывы «Мыслить нестандартно!», «Будьте креативными», или часто в буквальной форме метафоры «Мыслить за пределы коробки» (англ. *Thinking outside the box*) традиционно становятся обязательными требованиями как в современной учебной и мотивационной литературе, так и в различных типах дискурса.*

В этой статье автор осуществляет анализ выражения «нестандартное мышление» в контексте различных трактовок креативности учеными и философами. Мыслить по-другому изнутри коробки, выйти из нее совсем или с тем, чтобы создать новую, проникнуть в ее нижней части – это только некоторые отличительные значение того, что значит «думать иначе». Задача осмысления таких высказываний автор осуществляет преимущественно в контексте образования, ведь активация и раскрытие креативности прежде всего у детей провозглашается залогом лучшего будущего.

Ключевые слова: креативное мышление, креативность, мышление вне коробки, нестандартное мышление, философия для детей.

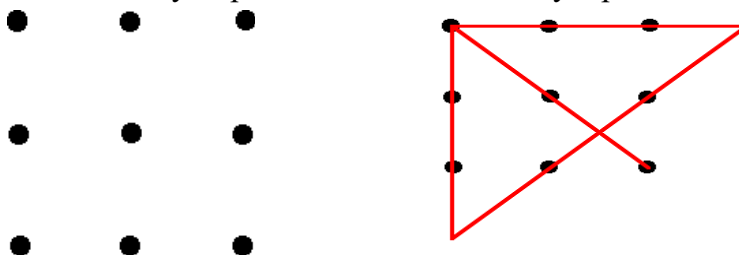
Adamenko N. Philosophy for children: what is creativity and how to "think outside the box"? Until now, the question of defining creativity remains quite controversial, and scientists continue the discussions about the innateness or acquisition of this trait of human thinking. Despite this circumstance, the leaders of modern companies, both public and private, in various areas of professional activity are increasingly declaring the urgent need to develop creative thinking in their employees. Moreover, this need is associated with the probable further development of knowledge, industry, business, and with the benefit for the individual employee, and hence the workforce as a whole. In particular, psychologists note that participation in corporate trainings on creative thinking allows their participants to reduce their stress level, thereby expanding their ability to more consciously manage life, fill it with positive emotions, thoughts, events. Thus, more and more relevant creative thinking appears in the understanding of personal growth and professional orientation. The appeals "Think outside the box!" and "Be

creative" have traditionally become mandatory requirements in both modern educational and motivational literature, as well as in various types of discourses.

In this article, the author analyzes the expression "Think outside the box" in the context of different interpretations of creativity by scientists and philosophers. To think differently from within the box, to get out of it altogether, or to create a new one, to get to the bottom of it, are just some of the distinctive meanings of what it means to "think differently." The author carries out the task of comprehending such statements mostly in the context of education, because the activation and disclosure of creativity, especially in children, is proclaimed the key to a better future.

Key words: *creative thinking, creativity, lateral thinking, philosophy for children, thinking outside the box*

Постановка проблеми. Точне походження висловлювання «нестандартне мислення» або дослівно «думати поза коробкою» залишається нез'ясованим. Як правило, його приписують бізнес-консультантам у 1970-х і 1980-х рр., які намагалися змусити своїх клієнтів почуватися незвично, незручно, коли вони мали намалювати на аркуші паперу дев'ять крапок і з'єднати їх, не відриваючи ручку, використовуючи тільки чотири рядки. Нижче подано схему вправи та один із найпопулярніших шляхів її вирішення.

Така задача була запозичена з книжки Сема Лойда «Циклопедія головоломок» початку ХХ століття [24, с. 301]. Її оригінальне формулювання називалося «Головоломка яйця Христофора Колумба» як певний натяк на потребу пошуку несподівано простого виходу зі складного положення.

Для знаходження рішення цієї задачі, вимагається, як приклад, «латеральне мислення» [4], яке можна визначити як таке, що пов'язане з креативністю та зосереджене на інноваційності ідей та оригінальності розв'язків. При цьому підказка полягала саме в тому, щоб намагатися «думати поза коробкою». З тих пір «починають з'являтися книги від «Діти, які думають нестандартно» до «Євангелізація нестандартного». І це вікно не закривається: за минулий рік фраза з'являлася в середньому раз на дев'ять днів лише в *The New York Times*» [22]. Отже, бачимо, метафора навіть сьогодні, все ще вважається логічною відправною точкою для людей і команд, які шукають нові ідеї.

Але ось проблема, чи не створюється цим водночас самообмежувальна, можливо, ненавмисна, але очевидна пастка розуму, яка заважає людині бачити те, що насправді можливо. І коли задуматися, це має початок з раннього віку. Одним з першим, чого нас навчають в дитинстві – це, серед іншого, розфарбовування всередині ліній, що можна вважати черговою коробкою. Та якщо спробувати дати дитині вибір, то він міг би бути іншим, наприклад, створення свого малюнку чи заповнення кольором всієї сторінки. У зв'язку з цим, коли йдеться про підтримку креативного мислення учнів, залишається відкритим питання, як можливо дітям думати поза коробкою.

Ступінь наукової розробки проблеми. Досліджуючи теоретичні джерела, присвячені креативному мисленню в межах якого йдеться й про нестандартне мислення, варто відразу ж вказати на деяку складність. Вона пов'язана з наявністю в словнику української мови окремих слів «креативність» і «творчість». Часто-густо вони постають як синоніми, проте починають з'являтися наукові роботи, де робиться спроба їх демаркації. Наприклад, в одній із таких розвідок зазначається, що «творчість – це завжди належність культури з її обов'язковою елітарністю (першопочатково орієнтованої на унікальність сприйняття індивідуальності) і ціннісною ієрархічністю (творчість вимагає етичної визначеності). Креативність – характерне породження цивілізації – епохи демократизму і «торжества мас». Не випадково, «теоретики креативності» підкреслюють здатність до нового типу мислення масо видимої людини» [16, с. 179]. Іншою є думка, що постіндустріальне суспільство – це середовище розвитку творчих здібностей особистості. Він досягається через можливість подолання відчуження індивіда від засобів і результатів його праці. Разом з цим креативність розглядається як «підміна творчості як сфери самореалізації індивіда зовнішніми проявами, які є нетиповими для традиційної культури форм поведінки» [9, с. 40-41] і цим позначає кризу сучасної культури. Більш обґрунтованим виглядає твердження, що акт креативного мислення і досвід творчості хоч і часто ототожнюються, але мають різні принципи: «Творчість – це прояв креативності. Креативність – прояв самої себе (свободи, порожнечі)» [14, с. 12]. Такий висновок робиться його авторкою на основі детального аналізу як філософського тлумачення мислення, так і сучасних теорій креативності (Ф.Бартлетт, П.Бурдье, Дж. Гілфорд, І.Кант, К.Робінсон, Р.Флоріда). Окрім зазначених варто згадати роботи про креативне / творче мислення В.Біблера [3], Е.Боно [4], М.Вергеймера [5], Дж.Дьюї [7], М.Ліпмана [11; 23], Л.Секей [15] та інші.

Щодо поняття «нестандартне мислення» («мислення за межами коробки»), то сучасні його дослідження також мають неоднозначний характер. Зокрема, у 2010 році дослідники Ч. Е.Нотар і Ш. Падджетт [21] здійснили аналіз науково-дослідницької літератури з використанням п'ят баз у хості EBSCO та опрацювали 224 результати пошуку статей, де зустрічається «нестандартне мислення». Умовно їх можна розділити на дві групи. Першими є такі, що вживалися у зв'язку з креативним мисленням та стосувалися досліджень в сфері архітектури та дизайну інтер'єру і будівель, художників, навчальних програм, стоматології, машинобудування, реформи освіти, охорони здоров'я, лідерства, морської піхоти, медицини, тероризму тощо. В іншій групі досліджень цей термін вживався авторами буквально, наприклад, стосовно футболу (площа на футбольному полі), виробництва автомобілів (міні-фургони), пакувальної промисловості (паперові коробки), звуку і зору (телевізор), піци (їстівна коробка) та ін. Таким чином, бачимо, що термін «нестандартне мислення» використовується у багатьох контекстах, і здійснюючи наукову розвідку, важливо знати, в якій галузі використовується ця фраза, щоб зрозуміти її значення. У цій статті розглядається його освітній компонент, а програма «Філософія для дітей» М.Ліпмана та його вчення креативного мислення слугує відправною точкою дослідження.

Зважаючи на сказане, **метою** роботи є розкриття інваріантів розуміння поняття «нестандартне мислення» («думати поза коробкою») у взаємозв'язку з питанням креативного мислення у дітей.

Основна частина. «Філософія для дітей» (Philosophy for Children, P4C) була створена 1969 року філософом Метью Ліпманом, який став також педагогом, працюючи в Колумбійському університеті (США). Його новостворена програма була покликана відповісти на питання, чи можуть діти ставати більш розсудливими та як унеможливити згасання їхніх почуттів здивування і допитливості. Якщо йдеться про філософію для дітей, то найчастіше маються на увазі спеціальні новели, написані М.Ліпмана та його колегами, зокрема Енн Маргарет Шарп в Інституті розвитку філософії для дітей (IARC), в яких не називаються філософи або філософські вчення, а йдеться про дітей у їхньому звичайному повсякденні, де якнайгостріше постають проблеми мислення, дружби, взаємин, само ідентифікації, справедливості. Учні разом, як класна «спільнота дослідників», піднімають філософські питання, які вони визначають як проблематичні та ведуть діалог. Вчитель допомагає у такому філософському діалозі, разом з тим сам знаходиться в ситуації запитування і пошуків відповідей. Він вважав, що якщо філософія стане більш доступною для дітей, тоді ці запити будуть вирішені.

Директорка Каталонського центру дитячої філософії (Іспанія) Еулалія Бош в інтерв'ю з М.Ліпманом поцікавилася: чи можна прослідкувати взаємозв'язок між університетським класом філософії та навчанням філософії вчителя, який займається філософією з дітьми в 4 класі? На що мислитель відповів, що обидва педагоги викладають філософію в контексті різних конструкцій, порівнявши їх з відмінними конструкціями будинків або автомобілів. Якщо ж бути точнішим, то філософія для дітей – це перевернутий навиворіт традиційний курс філософії. «Ядро цінностей, що знаходиться в основі філософії і до якого традиційні філософи ніколи не приходять, виходить назовні, а невелика тверда кора, як правило, навколо ядра, в даному випадку знаходиться всередині. Філософія, як говорить Стотлмейєр, була перетворена таким чином, що досвід йде насамперед, а знання слідує, тобто цінності є твердими, міркування допоміжними» [19]. Таким чином, сьогодні прихильники P4C більш ніж в 60-ти країнах світу вважають, що філософія не може бути обмежена академічно, а діти віком від 3 років і старші (програма K-12) здатні до філософських розмислів.

Осердям спільноти дослідників P4C є вчення про баланс критичного, креативного і турботливого мислення. У зв'язку з тематикою цієї статті слід окремо зупинитися на тому, як М.Ліпман характеризує креативне мислення. В своїй роботі «Мислення в освіті» він виділяє таких дванадцять рис: оригінальність, продуктивність, увага, незалежність, експериментування, холізм, експресія, самоперевершення, здивування, генеративність, маєвтичність, винахідливість. Прокоментуємо коротко три з них – незалежність, маєвтичність і самоперевершення, які, гадаємо, відмінні від наявних психологічних або бізнес теорій креативності, а мають якраз філософську основу.

Зокрема, коли йдеться про незалежність, то автор визначає, що «креативні мислителі – це ті, хто, як ми висловлюємося, «мислить власною думкою» і хто не заважає думати іншим так, як вони бажають. Незалежні мислителі схильні ставити питання там, де інші задовольняються слідувати без розмірковувань. І незалежні мислителі, коли

настає черга відповідати, не роблять цього механічно і бездумно, а ретельно вивчають питання, перш ніж дадуть на нього відповідь» [10, с. 245]. В «Антропології з прагматичної точки зору» І. Кант визначає людину як таку живу істоту, яка наділена розумом і має свободу волі і здатна, таким чином, до свободних вчинків. Разом з тим, філософ висловлює застереження про деякий ризик на висловлювання власної думки публічно, особливо, якщо вона суперечить думці більшості. Таку ознаку егоїзму І. Кант називає парадоксальністю. «Тут сміливість полягає не в тому, що твердження може виявитися помилковим, а тільки в тому, що воно може знайти визнання в небагатьох» [10, с. 358]. Отже бачимо, що справді є цінним те, що кожна людина повинна мати і стверджувати свою власну думку, на це особливо звертає увагу М. Ліпман, говорячи про дітей, як спільноти дослідників. І, навіть приймаючи цілком ймовірний в ній докір в парадоксальності, якщо тільки не ґрунтується на марнославному бажанні чимось відрізнятись, вона не містить поганого смислу.

Ще одна риса, яку варто окремо відмітити – це маєвтичність. М. Ліпман коментує її як «допомагати природі в її зусиллях». Говорячи про маєвтичність, маються на увазі вже не діти, а саме вчителі. Саме таким має бути їхнє мислення, щоб бути в змозі стежити та виявляти думки і висловлювання своїх учнів. Ми пам'ятаємо, що першим таким вчителем у Стародавній Греції був філософ Сократ. До речі, він ніколи не називав своїх прихильників учнями, а чи то приятелями, чи тими, хто «перебуває разом» з ним; він не навчає їх, а бесідує, спілкується. При цьому, «Сократ, наче забуваючи про самого себе, повністю занурювався в душу іншої людини – саме занурювався в неї, а не «копався» в ній, намагався дивитися на те, що оточувало очима цієї людини, відчувати її відчуттями, мислити її думками... він віддав себе цілковито на службу людям і бажав, щоб між ними запанувало царство добра і правди» [8, с. 104].

Мислителька ХХ століття Х.Аренд, аналізуючи маєвтичний метод переконання вказує на двозначність його розуміння: «кожна людина має свою власну думку, свій метод розкриття світу, тому Сократ завжди починав із запитань; він наперед не міг знати, якою думка – мені-так-здається – іншого в цьому спільному світі» [2, с. 160]. Таким чином, Сократ хотів дізнатися суть такої цінної суб'єктивної думки співрозмовника, виявити ту істину, якою потенційно володіє кожен. Цим, резюмує Х.Арендт, якщо ми будемо дотримуватися метафори майєвтики філософа, то можемо сказати, що Сократ хотів зробити місто більш правдивим, забезпечивши його громадян їхніми же власними істинами. Тому, «така діалектика породжує істину не шляхом руйнування доха в її власній істинності, а, навпаки, шляхом розкриття цієї істинності. І в зв'язку з цим роль філософа – не правити містом, а бути його «гедзем», не говорити філософські істини, а змушувати громадян бути більш правдивими» [2, с. 160]. Відтак, повертаючись, до вчення М.Ліпмана, можемо думати, що роль вчителя у діалозі з учнями має мати схожі якості з філософом, описаним Х.Арендт.

І, нарешті, третя виділена нами риса креативного мислення – самоперевершення. Тут йдеться якраз про неспокій креативності та постійне прагнення вийти за межі попереднього. М.Ліпман вважає, що «художник усвідомлює, що кожна наступна його робота є відповіддю на всі ті, що були створені раніше» [23, с. 246]. Якщо не намагатися вийти за межі попередніх досягнень, значить ризикувати брати участь у дослідництві

проблем, де бракує доброчесності. Якщо ж старатися, отже дивуватися: відкривати природу у своїх уявленнях, щоразу, коли дивовижність світу наказує нашому подиву та провокує нові запитування. Цим креативність сягає своїм корінням глибоко в природу, здійснює диверсифікацію та посилення природи.

Ведучи мову про фізичну природу, доречно згадати ім'я і праці Лоуренса Ентоні [17] – міжнародного природоохоронця, еколога, дослідника. Він особисто брав участь у програмах залучення віддалених африканських племен до збереження дикої природи задля майбутнього добробуту Африки. Наукова діяльність вченого в умовах природного середовища дозволила йому заявити про те, що наша нездатність мислити поза межами власного виду – це безумовно хвороба, яка пронизує людську душу. Він також не розумів висловлювання «нестандартне мислення» та дивувався, чому хтось сидить всередині коробки, а потім думає поза нею. Порадою тут є просто вийти з цієї коробки.

Та фізична природа – не єдине джерело нашого здивування. Людська природа так само бентежить, особливо її нераціональні аспекти. М.Ліпман в такому випадку закликає поговорити про своє хвилювання. Водночас, американський вчений і консультант Джеймс Ф.Бандровський [18], пояснюючи як розкрити свого внутрішнього лідера, говорить про те, що жодним чином не потрібно виходити за межі коробки, коли людина внутрішньо стурбована. Навпаки, краще спробувати проникнути до «нижньої частини коробки», де тільки й можлива відверта і прониклива переоцінка ситуації, себе чи організації.

Схожої думки дотримуються вчені Я.Голденберг і Д.Бойд [20], спираючись на свій досвід як в корпоративному, так і академічному середовищі. Це може здатися нерозумним, але, говорячи про креативність і нестандартне мислення, якісніші й оригінальніші інновації з'являються у людей завдяки роботі у їхньому звичному світі (так, всередині коробки), використовуючи звичні шаблони. «Ми віримо, що ви будете найкреативнішими, коли зосередитесь на внутрішніх аспектах ситуації чи проблеми – і коли обмежите свої варіанти, а не розширите їх [20, с. 2], – пишуть вони, вказуючи на серйозність своїх висновків. Своім натхненником автори називають Генріха Альтшулер – радянського азербайджанського письменника і винахідника. В основі його теорії креативності не стільки пошук і генерація нового, як вивчення вже відомої історії винаходів, технічних систем, законів за якими розвивається техніка, аналіз вже створеного людством без потреби перебирання великого числа варіантів. А для того, щоб виявити ту чи іншу творчу задачу, треба виявити і розв'язати наявну в ній суперечність. Г.Альтшулер на сторінках видання «Літературна газета» 1984 року прогнозував, що «Творча революція, яка відбудеться у найближчі 25-30 років, за своїм значенням, бачимо, не поступиться революції науково-технічній. Головною метою навчання стане розвиток творчого мислення протягом всього життя людини. Вражаюче низький коефіцієнт реалізації творчих можливостей, властивий попереднім століттям, буде викликати в XXI столітті таке ж здивування, яке викликає у нас низький коефіцієнт корисної дії старовинних парових екіпажів ... До середини XXI століття відчутно виявляться наслідки творчої революції. Істинна творчість за самою своєю суттю є несумісною зі злістю і дурістю. Людство стане мудрішим і добрішим» [1]. Бачимо, що вчений винайшовши методику розв'язання винахідливих задач, що є технологію управління творчістю і

генерування нових ідей, як принцові інший підхід сучасного розуміння креативності, проте його віра в мудрість і добро людини залишається сильною й для нас.

Але що значить бути добрим? Чи достатньо людині бажати добра? Філософ скаже: «ні, добро не є хотінням добра... чому? Що сказав цим філософ? Він сказав, а точніше усвідомив, що емпіричні, психологічні стани людини (бажання добра є психологічний стан) не самодостатні в якості добрих станів. Робити добро і бути добрим зовсім не одне й теж саме, що відчувати себе добрим; це – мистецтво» [13]. Процитовані тут слова мислителя Мераб Мамардашвілі значать розуміння того, що людські вчинки, діяння, продиктовані визначеними намірами, вливаються в загальний контекст буття, і свій смисл знаходять або отримують там, а не в голові того, хто здійснює вчинок. Нам тільки здається, що ми свободні, творчі, а насправді залежні. Філософ пояснює: «Ось, скажімо, я зараз сиджу розмовляю з вами, а щось, що стосується мене, вас, є істотним для вас, відбувається десь в іншому місці. Щось відоме, але не нам, але що ми завтра зустрінемо у вигляді долі» [13].

З огляду на це вічне запізнення, і можна говорити про «філософствування як про особливий акт осмислення світу і себе в ньому; акт, що дає нам якесь узагальнене, універсальне знання, вільне від повсякденної «гонки за тим, що відбувається» [12]. Якщо припустити наявність деякої «мисленневої коробки», тоді з такої якраз не потрібно виходити, а навпаки, намагатися потрапити. Або як каже філософ, якщо в просторі світу є якась така точка, ми навіть змушені направити себе, свій рух і зупинитися. Щоб завмерти, уражені мудрістю буття, що раптом нам відкрилася, мудрістю світобудови. М.Ліпман також підкреслює деякий стан розгубленості, онімілості а акті креативності, для передання точності свого відчуття, посилаюється на цитату письменниці Джейн Остін, коли вона пише: «Ми мали намір здивуватися, але наше здивування перевершило наші очікування» [23, с. 248].

Рухаючись далі, людина виявляє, що потребує нової точки, перехрестя, коробки. Бельгійський мислитель Люк де Брабандере стверджує, що креативність – це запитувати себе, що є нова коробка (нова інтелектуальна рамка чи модель). Такий процес усвідомлення ментальних моделей, важливість когнітивних упереджень, узгодження чітких визначень та ефективних критеріїв є мистецтвом мислення. Кожен не бачить світ однаково. Люк де Брабандере вказує на «двозначність» як один з головних гвинтиків в механізмі креативності. Він уособлює різноманітність точок зору та інтерпретацій.

У цьому контексті цікаво пригадати мислинневий експеримент Людвіга Вітгенштейна «Жук в коробці», де філософ розмислює про індивідуальність мови і свідомості. Людські переживання є суб'єктивними, наприклад, біль не можна узагальнити, а тільки пізнати через власний досвід. В чому суть? Представимо, що у кожного є коробка, а те, що всередині неї назвемо «жук». Я можу знати, що є «жуком» тільки відносно моєї особистої коробки, заглядати в чужу – зась! Бо там може бути щось зовсім інше, або взагалі нічого не знаходитись. Тому у кожного свій «жук» під яким Л.Вітгенштейн має на увазі розум. Тому в різних людей свій біль, страх, любов, тобто відмінний від інших досвід. «Намагатися представити собі чийсь біль за образом і подобою своєї завдання непросте... Я в змозі тільки вірити, що інший відчуває біль, але я знаю це, коли сам відчуваю її. Можна навіть замість висловлювання «Йому боляче»

вживати «Я вірю, що йому боляче». Але не більше цього» [6]. Філософ коментує, що тут йдеться не про мисленнєвий процес як такий, а про різні способи висловлювання, які виглядають більш вдало, коли ми філософуємо.

Метью Ліпман к передмові до першої книжки курсу Філософія для дітей «Ліля» зазначає, що його мета – збагатити учнів досвідом мислення засобами мови. Такі уроки мислення мають бути задоволенням для учнів. Проте, йдеться лише один з аспектів кінцевої мети. «Філософія – це дисципліна, яка готує учнів до того, щоб вони мислили у зв'язку з іншими дисциплінами. Це її інструментальний аспект» [11, с. 6]. Таким чином, філософія для дітей намагається уявити дисципліну філософії як єдине ціле. Діти і вчителі навчаються сприймати людський досвід як дещо проблематичне, а не стале, піддати стосунки з іншими людьми та з усім світом аналізу. Так само, як йдеться про креативне мислення, його також варто розуміти як деяку цілісність з критичним і турботливим мисленням.

Висновки. Окреслення в цій статті поняття креативності і нестандартного мислення як намагання людиною «думати поза коробкою» дозволили автору виявити різні підходи до його розуміння. Це обумовлено тим, в якій сфері провадиться дослідження – природознавстві, психології, мистецтвах, освіті, філософії тощо. З огляду на сказане, зовсім різними є «рецепти» як пояснювати ось таку мисленнєву коробку: одні аргументують необхідність позбутися її, об'єднавшись, зокрема, з фізичним світом природи. Другі взагалі рекомендують відмовитись від висловлювання «нестандартне мислення», як певного кліше, що навпаки здатне тільки гальмувати акти креативності. Натомість варто уважно досліджувати і вивчати історію речей і явищ, шукаючи в них подібності, те, що повторюється, стає закономірністю. Треті виходять все ж з наявності такої мисленнєвої коробки, яка розглядається як суб'єктивний досвід людини, простір чи місце для можливості людиною осмислення себе і світу. Діти, беручи участь у філософських діалогах в класі, наче носять з собою скриньки, в яких у кожного свій баранець, говорячи мовою А.де Сент-Екзюпері. І хоч кожен має свій унікальний ключ до своєї скриньки як відображення своєї самості, висловлюючи судження в класі, аргументуючи свої думки, поширюючи свої досвіди, учні утворюють спільноту допитливих, здатних мислити нестандартно, тобто осмислено.

Література:

1. *Альтов Г.* На пороге 2000 года [Електронний ресурс]. / Г. Альтов // Литературная газета. – 1984. – № 1. – Режим доступу – <https://www.altshuller.ru/interview/interview3.asp>
2. *Арендт Х.* Философия и политика / Х. Арендт // История философии – 2008. – Вып. 13. – С. 153-180.
3. *Библер В.С.* Мышление как творчество / В.С.Библер. – М.: Политиздат, 1975. – 399 с.
4. Боно Э де. Искусство думать: Латеральное мышление как способ решения сложных задач / Эдвард де Боно. – М.: Альпина Паблишер, 2015. – 172 с.
5. *Вертгеймер Макс.* Продуктивное мышление / Макс Вертгеймер. – М.: Прогресс, 1987. – 336 с.
6. *Витгенштейн Л.* Философские исследования [Електронний ресурс]. / Л. Витгенштейн. – М.: АСТ, 2019. – Режим доступу – http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2014/12/%D0%BB%D1%8E%D0%B4_1.pdf
7. *Дьюи Д.* Психология и педагогика мышления / Джон Дьюи. – М.: Совершенство, 1997. – 208 с.

8. Жебелев С.А. Сократ: Биографический очерк / С.А.Жебелев. – М: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 192 с.
9. Кальней М.С. Творчество или креативность? Проблема отчуждения в постиндустриальном обществе / М.С.Кальней // Экономические и социально-гуманитарные исследования. – 2017. – № 4 (16). – С.37-41.
10. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения. 1798. / Иммануил Кант // Сочинения в шести томах. – М.: Мысль, 1966. – Т. 6. – 1966. –С.349-587.
11. Липман М., Газард Е. Поміркуємо разом. Посібник для викладачів. Додаток до "Лілі". Частина I. / М. Липман, Е. Газард. – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В.Винниченка, 2002. – 196 с.
12. Мамардашвили М.К. Быть философом – это судьба [Электронный ресурс]. / М.К. Мамардашвили. Как я понимаю философию. – Москва: Прогресс, 1990. – Режим доступа – <https://kph.ffs.npu.edu.ua/e-book/clasik/data/mmk/fatum.html>
13. Мамардашвили М.К. Введение в философию [Электронный ресурс]./ Мераб Мамардашвили // Необходимость себя. – М.: Лабиринт, 1996. – С.7-154. –Режим доступа – <http://psylib.org.ua/books/mamar02/txt03.htm>
14. Облова Л. Що таке креативність / Л.Облова // Креативний клас – креативне місто. – К: ТОВ «ОверПринт», 2018. – С. 7-25.
15. Секей, Л. Знание и мышление / Л. Секей // Психология мышления. – М. : Прогресс, 1965. – С.343–365.
16. Шишкина Л.И. Креативность и творчество: соотношение понятий / Л.И.Шишкина // Управленческое консультирование. – 2015. – № 4. – С.176-182.
17. Anthony Lawrence, Spence Graham. The Elephant Whisperer: My Life with the Herd in the African Wild / Lawrence Anthony, Graham Spence. – Pan Macmillan, 2009 p. – 288 p.
18. Bandrowski Jim, Covey Stephen R., Blanchard Ken. Discover Your Inner Strength / Jim Bandrowski, Stephen R. Covey, Ken Blanchard. – Insight Publishing Company, 2009 – 356 p.
19. Bosch Eulalia. An Interview with Matthew Lipman [Электронный ресурс]. // Eulalia Bosch // Analytic Teaching. – 1998. – Vol. 18. – №1. – Режим доступа – <http://libservices.viterbo.edu/journal/ojs/index.php/at/article/view/666/450>
20. Boyd Drew, Goldenberg Jacob. Inside the Box: The creative method that works for everyone / Drew Boyd, Jacob Goldenberg. – Profile Books, 2013 p. – 272 p.
21. Charles E. Notar and Sharon Padgett. Is think outside the box 21st century code for imagination, innovation, creativity, critical thinking, intuition? [Электронный ресурс]. / E.Charles // College Student Journal. – (Vol. 44, Issue 2. – Режим доступа – <https://go.gale.com/ps/anonymous?id=GALE%7CA228428416&sid=googleScholar&v=2.1&it=r&linkaccess=abs&issn=01463934&p=AONE&sw=w>
22. Kihn Martin. Outside the Box: The Inside Story [Электронный ресурс]. / Martin Kihn. – Fast Company. – 2005. – Режим доступа – <https://web.archive.org/web/20160722070844/http://www.fastcompany.com/53187/outside-box-inside-story>
23. Lipman M. Thinking in Education / Matthew Lipman. – N.Y.: Cambridge University Press, 2003. – 304 p.
24. Loyd Sam. Cyclopedia of Puzzles [Электронный ресурс]. / Sam Loyd – Lincoln: The Lamb Publishing Company, 1914. – 384 p. – Режим доступа – <http://www.mathpuzzle.com/loyd/cop300-301.html>

References

1. Al'tov H. Na porohe 2000 roku / H. Al'tov // Lyteraturnaya hazeta. – 1984. – № 1. Available at: <https://www.altshuller.ru/interview/interview3.asp>
2. Arendt KH. Filosofiya i polityka / KH. Arendt // Ystoryya fylosofyyu. – 2008. – Vyp. 13. – S.153-180.

3. *Bybler V.S.* Myshlenye kak tvorchestvo / V.S.Bybler. – M: Polytyzdat, 1975. – 399 s.
4. *Bono É de.* Yskusstvo dumat': Lateral'noe myshlenye kak sposob resheniya slozhnykh zadach / Édvard de Bono. – M.: Al'pina Pablisher, 2015. – 172 s.
5. *Vertheymer Maks.* Produktivnoe myshlenye / Maks Vertheymer. – M.: Prohress, 1987. – 336 s.
6. *Vitgenshteyn L.* Filosofskiye issledovaniya / L. Vitgenshteyn. – M.: AST, 2019. Available at: http://www.al24.ru/wp-content/uploads/2014/12/%D0%BB%D1%8E%D0%B4_1.pdf
7. *D'yuy D.* Psikhologiya i pedagogika myshleniya / Dzhon D'yuy. – M.: Sovershenstvo, 1997. – 208 s.
8. *Zhebelev S.A.* Sokrat: Biograficheskiy ocherk / S.A.Zhebelev. – M: Knyzhnyy dom «LYBROKOM», 2009. – 192 s.
9. *Kal'ney M.S.* Tvorchestvo ili kreativnost'? Problema otchuzhdeniya v postindustrial'nom obshchestve / M.S. Kal'ney // Ekonomicheskiye i sotsial'no-gumanitarnyye issledovaniya. – 2017. – № 4 (16). – S.37-41.
10. *Kant I.* Antropologiya s pragmaticheskoy tochki zreniya. 1798 / Immanuil Kant // Sochineniya v shesti tomakh. – M.: Mysl', 1966. – T. 6. – 1966. – S.349-587.
11. *Lipman M., Hazard E.* Pomirkuyemo razom. Posibnyk dlya vykladachiv. Dodatok do "Lili". Chastyna I. / M. Lipman, E. Hazard. – Kirovohrad: RVTS KDPU im. V.Vynnychenka, 2002. – 196 s.
12. *Mamardashvili M.K.* Byt' filosofom – eto sud'ba / M.K. Mamardashvili. Kak ya ponimayu filosofiyu. – Moskva: Progress, 1990. Available at: <https://kph.ffs.npu.edu.ua!/e-book/clasik/data/mmk/fatum.html>
13. *Mamardashvili M.K.* Vvedeniye v filosofiyu / Merab Mamardashvili // Neobkhodimost' sebya. – M.: Labirint, 1996. – S.7-154. Available at: <http://psylib.org.ua/books/mamar02/txt03.htm>
14. *Oblova L.* Shcho take kreatyvnist' / L.Oblova // Kreatyvnyy klas – kreatyvne misto. – K: TOV «OverPrynt», 2018. – S. 7-25.
15. *Sekey L.* Znaniye i myshleniye / L. Sekey // Psikhologiya myshleniya. – M.: Progress, 1965. – S.343-365.
16. *Shishkina L.I.* Kreativnost' i tvorchestvo: sootnosheniye ponyatiy / L.I.Shishkina // Upravlencheskoye konsul'tirovaniye. – 2015. – № 4. – S.176-182.
17. *Anthony Lawrence, Spence Graham.* The Elephant Whisperer: My Life with the Herd in the African Wild / Lawrence Anthony, Graham Spence. – Pan Macmillan, 2009 p. – 288 p.
18. *Bandrowski Jim, Covey Stephen R., Blanchard Ken.* Discover Your Inner Strength / Jim Bandrowski, Stephen R. Covey, Ken Blanchard. – Insight Publishing Company, 2009 – 356 p.
19. *Bosch Eulalia.* An Interview with Matthew Lipman // Eulalia Bosch // Analytic Teaching. – 1998. – Vol. 18. – №1. Available at: <http://libservices.viterbo.edu/journal/ojs/index.php/at/article/view/666/450>
20. *Boyd Drew, Goldenberg Jacob.* Inside the Box: The creative method that works for everyone / Drew Boyd, Jacob Goldenberg. – Profile Books, 2013 p. – 272 p.
21. *Charles E.* Notar and Sharon Padgett. Is think outside the box 21st century code for imagination, innovation, creativity, critical thinking, intuition? / E.Charles // College Student Journal. – (Vol. 44, Issue 2. Available at:
22. *Kihn Martin.* Outside the Box: The Inside Story. / Martin Kihn. – Fast Company. – 2005. Available at: <https://web.archive.org/web/20160722070844/http://www.fastcompany.com/53187/outside-box-inside-story>
23. *Lipman M.* Thinking in Education / Matthew Lipman. – N.Y.: Cambridge University Press, 2003. – 304 p.
24. *Loyd Sam.* Cyclopedia of Puzzles. / Sam Loyd – Lincoln: The Lamb Publishing Company, 1914. – 384 p. Available at: <http://www.mathpuzzle.com/loyd/cop300-301.html>